

Tilburg University

Bestaat er een recht op sterven?

Cobben, P.G.

Published in:
Filosofie Magazine

Publication date:
1994

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Cobben, P. G. (1994). Bestaat er een recht op sterven? *Filosofie Magazine*, 3(9/10), 42-45.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

DOOD

Bestaat er een recht op sterven?

DOOR PAUL COBBEN

Met de commotie die het zogenaamde 'arrest Chabot' veroorzaakt heeft, gaat het debat over euthanasie een nieuwe ronde in. De Hoge Raad stelde in het arrest hulp bij zelfdoding aan personen 'die zonder ziek te zijn ernstig uitzichtsloos lijden', niet zonder meer strafbaar. Ik wil dit arrest als aanleiding gebruiken om een achterliggende filosofische problematiek aan de orde te stellen: bestaat er een recht op sterven?

Ik knoop aan bij een polemiek die van humanistische zijde is gevoerd met de bisschoppen in het dagblad *Trouw*. De laatsten menen dat zelfdoding niet logisch is te rijmen met de vrije wil. Hulp bij zelfdoding kan volgens de verzamelde bisschoppen om die reden nooit verdedigd worden met een beroep op het respect voor iemands keuze.

Voor de humanisten Cliteur en Den Hartogh is de redenering van de bisschoppen 'een sofisme', een spitsvondige maar geen steekhoudende redenering. Ter toelichting wijzen ze op de mogelijkheid van verenigingen - die als rechtspersoon toch ook een vrije wil kunnen vertegenwoordigen - om zichzelf op te heffen.

Is dit tegenargument overtuigend? Dat lijkt mij niet. De vrije wil vormt de noodzakelijke voorwaarde waaronder een rechtsorde überhaupt denkbaar is. *Uitgaande* van de vrije wil is een rechtsorde denkbaar. Dit impliceert de mogelijkheid van rechtspersonen die zichzelf volgens bepaalde rechtsregels kunnen opheffen. Aangezien de vrije wil logisch verondersteld is aan welke rechtsregel dan ook, kan een rechtsregel zonder logische inconsistentie niet de eliminatie van diezelfde vrije wil tot inhoud hebben.

Doodstraf

Dit is precies de reden waarom de doodstraf onder normale omstandigheden een groot onrecht is: niet omdat het tegen de wet zou zijn - er zijn vele landen

Het is onzinnig om 'recht op zelfdoding' te introduceren als mensenrecht, stelt de Tilburgse filosoof Paul Cobben.

Zelfdoding en hulp bij zelfdoding is in principe in strijd met de menselijke vrijheid en moet daarom in principe strafbaar zijn.

die de doodstraf kennen -, maar omdat het in strijd is met wat recht als recht kan betekenen.

Met dit alles is echter nog niet duidelijk wat de stelling van de bisschoppen waard is. Valt het plegen van zelfmoord logisch niet te rijmen met de vrije wil? Om zo veel mogelijk tegemoet te komen aan de manier waarop Cliteur en Den Hartogh hun bezwaar construeerden, zou ik de vraag als volgt kunnen herformuleren: zijn er bepaalde regels die de vrije wil constitueren? En zo ja, is er ook een regel die de vrije wil de bevoegdheid geeft om zichzelf te elimineren?

Deze nieuwe vraagstelling lijkt ons niet veel verder te brengen. Van wie of wat zouden deze regels afkomstig moeten zijn? Van God? Daar hebben we in een filosofische discussie niet zo veel aan. En bovendien: is de vrije wil niet juist vrij omdat hij *niet* aan (uitwendige) regels gebonden is? Als er al regels zijn, dan moeten deze kennelijk afgeleid worden uit de vrije wil zelf: uit het begrip van datgene wat de vrije wil in zichzelf is.

Kan, met andere woorden, uit de vrije wil een recht op zelfdoding afgeleid worden? Deze laatste formulering doet aan iets anders denken: aan de mensenrech-

ten. Filosofisch gezien immers kunnen aan individuen mensenrechten toegekend worden, omdat ze over een vrije wil beschikken. De vraag die ik me stelde, kan ik daarom ook als volgt formuleren: maakt het recht op zelfdoding deel uit van de mensenrechten?

HIJ KAN HET BEELD OPROE- PEN VAN VOLSTREKTE KILTE

Zelfdoding is, op z'n minst, geen gebruikelijke vorm om uiting te geven aan vrije zelfbeschikking. Volgens Kant bijvoorbeeld sluit de categorische imperatief - het hoogste zedelijk gebod - zelfmoord uit. In Duitsland, om een concreter voorbeeld te noemen, is zelfdoding strafbaar. Ook is het er niet gebruikelijk om, wanneer iemand zelfmoord gepleegd heeft, te reageren met een: nou ja, hij heeft het zelf gewild, dus het zal wel het beste zijn.

Iemand die zichzelf van het leven berooft, kan een schok teweegbrengen: schuldgevoelens oproepen, kwaadheid, een besef van machteloosheid. Hij kan het beeld oproepen van volstreekte kilte, van een uitzichtsloze radeloosheid. Maar roept hij ook het respect op voor iemand die, ondanks de omstandigheden, zichzelf gebleven is en in vrijheid over zijn lot heeft beschikt?

Wellicht moet ik helemaal niet op deze manier over zelfmoord spreken. Misschien confronteert zelfmoord ons allereerst met het feit dat een mens met lijden geconfronteerd kan worden dat zulke absolute dimensies heeft, dat elk verder leven zijn betekenis verliest en verwordt tot het uitzitten van een biologische levensstijd. Is het niet mogelijk dat iemand inziet dat hij in een dergelijke si-

tuatie verkeert en op grond daarvan de vrije keuze maakt om de tijd die hem nog rest niet vol te maken?

Zelfmoord

Drukt zelfmoord in zo'n geval geen vrijheid uit? Toont dat niet dat je in laatste instantie kunt weigeren om het lot te aanvaarden dat van buitenaf, tegen je vrije wil in, op je afkomt? En verdient in zo'n geval iemand niet ons diepe respect omdat hij, in zijn weigering om zich als een clown over te geven aan een overmachtig noodlot, de enige keuze maakt waarin hij zijn waardigheid nog kan behouden? Betreft het gevoel van verslagenheid die een zelfmoord kan oproepen, niet veeleer de onmacht tegenover een overmachtig noodlot, dan dat het iets te maken zou hebben met het oor-

deel over de manier waarop iemand zijn vrije wil uitoefent?

Ik denk inderdaad dat de laatste formuleringen geëigender zijn dan de eerste. Alleen blijft voor mij ook nu weer de vraag: in welke zin is hier *vrijheid* aan de orde? Het is onder filosofen niet ongebruikelijk om vrijheid en zelfmoord met elkaar in verband te brengen. Zelfmoord als ultieme uitdrukking van vrijheid is natuurlijk een thema van Sartre. Ook Hegel, bij uitstek de filosoof van de vrijheid, brengt zelfmoord en vrijheid met elkaar in verband. Alleen de mens kan zelfmoord plegen, zo stelt hij. Het dier kan dit niet.

Zelfmoord heeft met vrijheid te maken en is in die zin een typisch menselijke handeling. Maar de vrijheid die hier in het geding is, is een geamputeerde vrij-

heid. De volle zin van vrijheid - en dat is de vrijheid die de grondslag vormt van de mensenrechten - blijft hier uit het zicht. Dit zal ik toelichten.

Uitzichtsloos lijden heeft de vorm van een obsessie. Bijvoorbeeld: concentratiekamp-ervaringen die iemand niet los laten, of het verlies van een dierbare dat niet verwerkt kan worden. Als obsessie is dit lijden eenzijdig en daarom onvrij. Wie in de ban van zijn lijden is, ziet de glimlach niet van het kind dat naast hem staat.

Juist omdat het obsessionele lijden onvrijheid betekent, kan de handeling die de opheffing van dit lijden beoogt, terecht met vrijheid in verband gebracht worden. Maar nogmaals: niet met de volle zin van vrijheid. Vrijheid betekent

niet alleen - negatief - de vrijheid om in laatste instantie te weigeren wat je leven onleefbaar maakt, maar ook - positief - de vrijheid om je leven naar eigen inzicht in te richten.

HET IS CONSEQUENT DAT ZELFMOORD STRAFBAAR GESTELD WORDT

Van centrale betekenis is dat deze vrije zelfverwerkelijking nooit is afgesloten. Een vrij individu valt principieel niet samen met de handelingen waarin hij zich feitelijk manifesteert. Een vrij individu is aanspreekbaar. Het is steeds mogelijk om te vragen of hij datgene wat hij doet werkelijk bedoelt. Een vrij leven leiden betekent: steeds op zoek zijn naar de ware inhoud van je vrijheid.

De werkelijkheid van de vrijheid valt niet samen met welke actuele realisatievorm dan ook. Dat is precies wat Kant bedoelt, als hij zegt dat een persoon nooit tot *slechts middel* gemaakt mag worden. Wie een vrij individu uitsluitend tot middel maakt, reduceert hem

tot ding; doet alsof iemand samenvalt met zijn uiterlijke verschijning.

Vrij wezen

Wie vrij is verhoudt zich tot zichzelf, heeft meer te bieden dan de actuele wijze waarop hij zichzelf realiseert. Wie vrij is kan hopen op een beter leven, omdat hij de heersende realiteit niet als iets absoluuts neemt.

Het is precies deze positieve zin van vrijheid - vrijheid als zelfverwerkelijking - die het mogelijk maakt vrijheid te verbinden met mensenrechten. Aan dingen, planten en dieren kennen wij geen mensenrechten toe. Waarom niet? Omdat ze niet vrij zijn. Een wezen dat vrij is, is doel in zichzelf en is in die zin absoluut: alleen zo'n wezen kan zichzelf (als vrij) tot maatstaf van de werkelijkheid en tot doel van zijn handelen maken.

Precies dit uitgangspunt heeft met de mensenrechten mondiale erkenning gekregen. Als vrij wezen is de mens de maat van de werkelijkheid; niet de werkelijkheid de maat van de mens.

Zelfdoding is logisch in tegenspraak met de volle zin van vrijheid die aan de men-

senrechten ten grondslag ligt. Het is daarom onzinnig het recht op zelfdoding te willen introduceren als mensenrecht.

Sterker nog: in zoverre het formele recht opgevat kan worden als een bepaalde historische en nationale uitwerking van de mensenrechten - een opvatting die bijvoorbeeld door Habermas verdedigd wordt -, is het consequent dat zelfmoord, zoals in Duitsland, strafbaar wordt gesteld. Vanzelfsprekend geldt dat dan ook voor hulp bij zelfdoding.

ELKE ZELFDODING IS EEN TRAGEDIE

Cliteur en Den Hartogh benadrukken dat er een recht op zelfdoding bestaat. Dat lichten ze toe met de opmerking dat een leven 'primair waardevol is voor degene die dat leven leeft.' Voor de *rechtsgemeenschap* doet dit argument echter niet ter zake. Positieve vrijheidsverwerkelijking kan slechts in een rechtsgemeenschap gestalte krijgen. Vanuit het recht gezien is elke zelfmoord een ondermijnende daad.

Betekent dit nu dat hulp bij zelfdoding - want daar gaat het natuurlijk om bij de strafbaarstelling van zelfmoord - zonder meer strafrechtelijk vervolgd moet worden? Ik denk het niet. De waarde van een mensenleven valt niet samen met zijn waarde voor het recht. Het is misplaatst om het juridische oordeel over zelfmoord zo maar te identificeren met een moreel oordeel.

Wie een zelfmoordenaar moreel veroordeelt, loopt al snel het risico zich bovemenselijke pretenties aan te matigen. Het is zeer wel mogelijk dat het recht zijn eigen grenzen onderkent en ruimte inbouwt voor een dimensie die haar vermogens te boven gaat. Een bekend voorbeeld is de erkenning van het beroep op gewetensbezwaren bij de weigering om de militaire dienstplicht te vervullen. Op soortgelijke manier zou de wet kunnen erkennen dat er gevallen van ernstig uitzichtsloos lijden zijn die hulp bij zelfdoding tot een humanitaire daad maken.

Barmhartigheid

Maar deze erkenning kan nooit de vorm krijgen van een recht. Elke zelfdoding is een tragedie. Nooit zullen er algemene criteria gevonden kunnen worden om vast te stellen dat lijden uitzichtsloos is. In de uitzonderlijke situaties dat een arts tot de overtuiging komt dat het zijn morele plicht is om iemand te helpen bij zelfdoding, zal hij telkens opnieuw de moed moeten hebben de rechter ervan te overtuigen dat in het onderhavige geval het menselijk recht tekort schiet.

Cliteur en Den Hartogh menen, zoals we zagen, dat het mogelijk is een *recht op sterven* te construeren. Tegelijkertijd onderkennen ze dat in de uitzonderlijke situaties waarin ernstig uitzichtsloos lijden aan de orde is, meestal niet valt vast te stellen of het geuite doodsverlangen op vrijheid berust.

Zij pleiten ervoor dat ook dan hulp bij suïcide overwogen moet kunnen worden: 'Het fundamentele motief is barmhartigheid'.

Ik ben met hen eens dat deze ruimte er, in uitzonderlijke situaties, moet zijn. Het motief hiervoor kan echter geen barmhartigheid zijn. Van een barmhartige handeling staat vast dat zij goed is. Over zo'n zekerheid kan iemand die hulp verleent bij suïcide niet beschikken.

Paul Cobben is hoogleraar geschiedenis van de moderne en hedendaagse filosofie aan de Katholieke Universiteit Brabant